

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В СУЧАСНІЙ ПРИВАТНІЙ ШКОЛІ

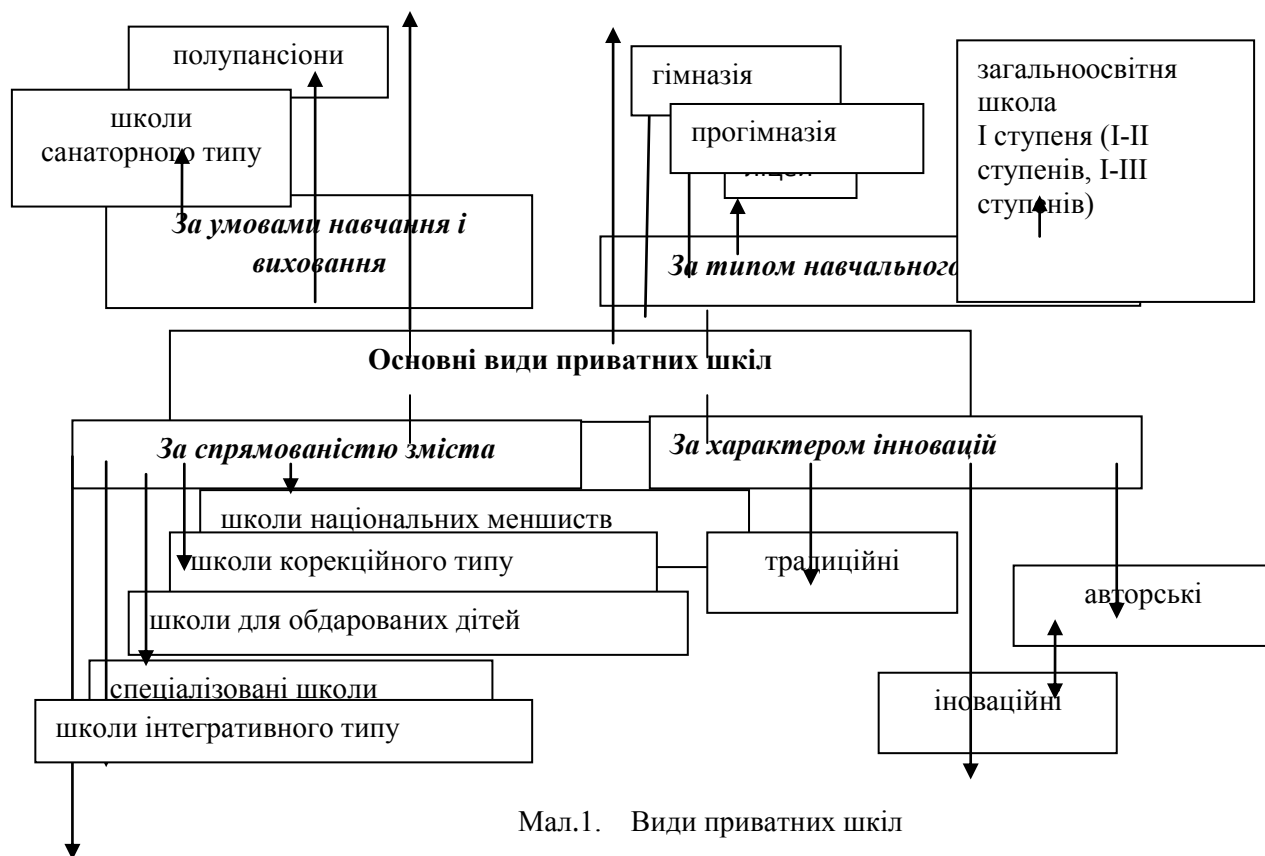
Данієлян Анаїт Яшевна,
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Луганськ, Україна

Трансформація вітчизняної системи освіти у відкритий освітній простір, розшарування сучасного суспільства і пов'язані з цим наслідки загострюють проблему функціонування недержавних освітніх закладів, що дозволяють будувати навчально-виховний процес з максимальним урахуванням можливих вимог, умов, інтересів, мотивів, потреб різних верств населення. У Конституції України, у законах „Про загальну й середню освіту”, „Про освіту” всім громадянам держави забезпечується можливість отримання безкоштовної середньої освіти, але разом з цим приватні школи визначаються невід'ємною частиною системи освіти в Україні. Історико-педагогічний аналіз діяльності приватних шкіл дозволяє зробити висновок про те, що в різні часи вони були невід'ємною частиною сучасної системи освіти, її варіативною формою в єдиному освітньому просторі (М.Безруких, О.Бурим, Н.Володіна, Л. Бортнікова, С.Грищенкова, В.Жуков, Д.Лубовський, М. Семаго, Н.Семаго, І.Федосова, М.Чеків й ін.).

Державні та приватні школи, спираючись на спільний фундамент (закон «Про освіту», закон «Про загальну й середню освіту», Державний стандарт початкової освіти), все ж таки мають суттєві відмінності у змісті, організації життєдіяльності, формах навчання, палітрі освітніх послуг тощо. Осмислення специфіки роботи приватних освітніх закладів ускладнює факт недостатньої визначеності їх типів, нестабільність їх існування у вітчизняному освітньому просторі.

Перш, ніж розглянути особливості виховного процесу в приватних освітніх закладах, розглянемо основні їх типи. В основу класифікації нами було покладено особливості контингенту, умови навчання і виховання, характер інновацій, спрямованість школи за змістом. Спробуємо за власним розумінням визначити основні типи приватних шкіл, які існують в сучасній системі освіти та представити їх на малюнку (мал.1).

Отже, з малюнку видно, які види приватних шкіл визначаються за характером іновацій, за спрямованістю зміста, за умовами навчання і виховання та за типом навчального закладу. В розмаїтті видів приватних навчальних закладів, не всі з них широко представлені в сучасній вітчизняній системі освіти. За характером іновацій приватні навчальні заклади слід поділити на школи традиційного типу, які представляють собою подоби державних загальноосвітніх навчальних закладів, та школи іноваційного типу, навчально-виховна система яких містить іноваційну варіативну частину (додаткові або вибіркові дисципліни, різні секції, групи, спеціалізацію тощо). Незначна частина іноваційних приватних шкіл, може бути визначена як авторські, які мають власну стратегію розвитку, навчально-виховну програму, працюють за авторськими методиками.

Мал.1. Види приватних шкіл

Переважна більшість приватних шкіл, намагаючись відрізнитися від інших шкіл, набути собі своєрідних особливостей, привернути увагу певного контингенту населення, містить іноваційну варіативну частину, належать до шкіл іноваційного типу. Найбільше видів приватних шкіл визначається за типом навчального закладу, серед яких ми визначаємо гімназії, прогімназії, навчально-виховні комплекси, ліцеї, загальноосвітні школи I-III ступенів, які представлені в системі вітчизняної приватної освіти без значних переваг. За умовами навчання і виховання вважаємо необхідним виділити пансіони, полупансіони та школи санаторного типу. Більшість приватних шкіл в Україні надають послуги полупансіона, умови навчання і виховання яких є найбільш привабливими для батьків, які обирають приватний навчальний заклад для дитини. Серед видів приватних шкіл за спрямованістю зміста переважну більшість складають школи інтегративного типу, які відповідають різним запитам населення і представляють собою своєрідний комплекс інших типів (наприклад, приватна школа різних напрямків спеціалізації з індивідуальними програмами розвитку для обдарованих дітей).

У своєму дослідженні ми не будемо обмежуватися дослідженням будь-якого окремого виду приватних шкіл, хоча підкреслимо, що переважна більшість приватних навчальних закладів України є традиційними чи іноваційними школами-пансіонами інтегративного типу різними за типом навчального закладу.

Розглянемо особливості організації життєдіяльності у приватних навчальних закладах, виділені й обґрунтовані різними вченими, які мають суттєве значення для нашого дослідження (О.Дашковская, В.Жуков, В.Жулев, В.Іванова, І.Осмоловская, Д.Подушков, О.Хомякова, М.Хромченко й ін.). Серед характеристик навчально-виховного середовища приватної школи найчастіше науковці виділяють невелику наповнюваність класів, максимальну індивідуалізацію навчання, атмосферу «сімейного затишку» («сімейності», «домашнього мирка»), комфортну обстановку (індивідуальні парти, комп'ютери, їдальні,

ігрові приміщення, спортивні майданчики, спеціалізовані класи, бібліотеки тощо), сучасне обладнання, відсутність «дистанції» у відносинах «учитель-учень», врахування інтересів і потреб кожної дитини й ін. [1,2,3]. Вказуючи на певну специфіку приватних шкіл, учені підкреслюють надзвичайні потенційні можливості порівняно з державними закладами, проте визнають, що на жаль, ці можливості нерідко не використовуються колективами приватних шкіл повною мірою. Якщо зіставити потенціальні можливості приватної школи, які виокремлено в дослідженні О.Бурим [4, с.49-52], з реальною ситуацією, то суперечливість стане очевидною:

1) з одного боку, можливість стати альтернативною умовами навчання чи виховання дітей, змістом, характером іновацій, а з іншого - відсутність у значного числа шкіл власної прогресивної освітньої концепції, яка забезпечувала б цю альтернативність;

2) з одного боку, задекларована спрямованість на саморозвиток, творчість учнів, з іншого - відсутність чіткого бачення стратегії реалізації цієї мети;

3) з одного боку, спрямованість на гнучкість управління, активний процес розвитку школи, з іншого - постійна залежність від «замовників» - батьків, підкорення їх вимогам, які не завжди співпадають із стратегією розвитку школи;

4) з одного боку, наявність налагодженого організаційно-фінансового механізму, матеріальної бази, яка значно збільшує розвивальний потенціал школи, з іншого - управлінську систему та взаємовідносини між всіма ланками навчального закладу деформує залежність від батьків, які найчастіше виступають спонсорами;

6) з одного боку, наявність більш широких, у порівнянні з державними закладами, можливостей для здійснення виховного процесу (туризм, культурні заходи, спорт тощо), з іншого - неготовність педагогів до роботи з дітьми із сімей з вищих суспільних стратів.

Зупинимося докладніше на особливостях навчально-виховного процесу у приватних школах в порівнянні із системою, яка існує в державних загальноосвітніх навчальних закладах. Підставами для зіставлення особливостей освітньо-виховного процесу в державних та недержавних навчальних закладах виступили: умови організації життєдіяльності дітей; особливості взаємодії учнів, вчителів та батьків; цінності та мотиви всіх учасників навчально-виховного процесу; роль та місце батьків в організації та керівництві навчально-виховним процесом навчального закладу.

Щодо умов організації життєдіяльності дітей зауважимо, що, на відміну від державних загальноосвітніх шкіл, більшість приватних навчальних закладів забезпечує:

- по-перше, «повний день» перебування школярів у приватному загальноосвітньому закладі. Досить насичений режим дня включає в себе уроки, прогулянки, індивідуальні заняття, різні кружки, секції, різноманітні виховні заходи, конкурси, ігри, змагання, тренінги, а вільний і обідній час. Це дає можливість присвячувати значну частину часу саме процесу виховання й соціалізації учнів, розкриттю та всебічному розвитку особистості дітей. Загальноосвітні державні навчальні заклади не мають можливості систематично використовувати значну кількість часу для здійснення виховного процесу учнів;

- по-друге, малочисельність класів, наповнюваність яких найчастіше не перевищує 10-12 осіб, і школи в цілому, що створює умови для соціалізуючого ровесницького спілкування, встановленню більш тісних зв'язків між дітьми не тільки одного класу, але й усього шкільного колективу приватних шкіл. У таких школах, чисельність яких 100-150 учнів, усі діти знають один одного й вільно спілкуються в різних шкільних ситуаціях, що здебільшого неможливо в численній державній загальноосвітній школі;

- по-третє, різноманітний педагогічний колектив приватних шкіл складається із вчителів, вихователів, значної кількості спеціалістів (психологи, логопеди, хореографи, музичні керівники, соціальні педагоги, керівники гуртків тощо), який охоплює на відміну від державної загальноосвітньої школи, значну кількість школярів;

- по-четверте, зовсім інша, у порівнянні із державною школою, роль учителя. В більшості приватних шкіл вчителі працюють «повний день», їх педагогічна діяльність не обмежується тільки проведенням уроків, що значно поширює межі спілкування школярів із учителем, яке більш індивідуалізовано під час уроків і значно поширено у позаурочний час, який по своїй інтенсивності й кількості кардинально відрізняється від традиційної школи. Учитель у приватній школі проживає разом з дітьми всі ситуації, події, проблеми, досягнення, удачі й невдачі, які трапляються в шкільному житті, виконуючи роль мудрого наставника, терплячого вихователя, тонкого психолога, турботливих батьків, вірного друга.

Особливе місце у порівнянні державних та недержавних навчальних закладів займають характерні риси взаємодії учнів, вчителів та батьків.

Н.Володіна, виділяючи особливості взаємин педагога з дітьми в приватних школах, позначає характерні для вчителя приватної школи установи на: особистісну поведінку, істинність і відкритість власних почуттів, думок, здатність відкрито виражати їх у спілкуванні з учнями; позитивне ставлення до кожного учня; відмова від фіксованих оцінних ярликів і вміння прийняти позицію учня [5]. Такі установи, на нашу думку, можливо і стосуються у своїй більшості вчителів приватних шкіл, хоча можуть бути реалізовані і в державній школі.

Багато вчених (Б. Александрова, В. Кулик, Т. Шиляева, О.Бурим, С. Грищенкова, Т. Порошинская, Ю.Федорова) неодноразово відзначали у своїх дослідженнях, що батьки, віддавши дитину в приватну школу, у своїй переважній більшості, «самоусуваються», випадають із процесу розвитку й виховання власних дітей, перекладаючи цю роль на школу. Одним з вагомих підстав для цього, служить багато в чому повний пансіон або, найчастіше, напівпансіон, які забезпечують приватні навчальні заклади, тобто дитина весь робочий тиждень або більшу частину дня (10-12 годин) проводить у стінах школи. Подібна мінімізація ролі батьків у процесі виховання дитини привводить найчастіше до серйозних проблем, або невдоволенням приватною школою з боку батьків, які неодноразово обговорювалися на сторінках психолого-педагогічних видань.

В оцінці особливостей взаємодії педагогів приватних шкіл з учнями дослідники висловлюють протилежні точки зору, серед яких: більше розташування, любов до дітей і їх абсолютне прийняття або негативне відношення до дітей і школи; орієнтованість тільки на якість, що забезпечують успішність дітей у навчально-виховному процесі або невизначена позиція вчителя стосовно учнів, позиція дитиноцентризму; прихильність строгої учбово-дисциплінарної моделі взаємодії або непослідовність вимог, прагнення догодити кожній дитині. Це пояснюється, як видно, поглядами, які склалися в традиційній системі освіти, й спробою перенести їх у приватну школу, а також відсутністю професійної підготовки вчителів, вихователів, психологів, керівників для роботи в приватній системі освіти (Б. Александрова, О. Дашковська, М. Кулік, Д. Лубовський, Т. Шиляєва й ін.).

Аналіз особливостей приватної школи, ми вважаємо неповним без оцінки психології дітей, які там навчаються, а також соціально-психологічних характеристик їхніх родин, умов виховання в родині, життєвих цінностей; без вивчення участі батьків у процесі виховання власних дітей, вимог і очікувань батьків щодо навчання в приватній школі.

У деяких поки ще розрізнених наукових публікаціях категорія дітей, що навчається в приватних навчальних закладах, визначена як «діти бізнесменів», «діти підприємців», «золота молодь» (А.Гордєєв, В.Жуков, Е.Ковальова, Д.Лубовський, Ю.Синягин, І.Федосова). На думку В.Жукова, особливо значимими цінностями для них є матеріальні цінності, серед яких нерухомість, коштовності, улюблені речі, іграшки [1]. Досліджуючи специфіку навчання й виховання цих дітей, учені акцентують увагу на характерних для більшості з них проявах агресивності, тривожності (Е.Ковальова); потребі в лідерстві, намаганні відторгнення моральних норм (Д. Лубовський); нерозвиненість вольової сфери, низький рівень відповідальності за себе й свої дії,

егоцентризм (Л.Бортнікова). Водночас ці діти особливо потребують того, чого їм не вистачає в житті - родини, близькості з батьками, щирої ровесницької дружби, любові близьких.

Необхідність ретельного вивчення дітей даної категорії доводять результати дослідження І.Федосової. За результатами опитування вчителів, проведенного вченим, 82% вважають, що по своїх особистісних характеристиках школярі даної категорії суттєво виділяються на тлі інших дітей, 65% підтверджують проблемний характер взаємин з ними [6, с.6]. Вивчаючи особливості особистісного розвитку учнів приватних шкіл, автор, ґрунтуючись на думках педагогів і батьків, приводить наступну класифікацію найбільш поширених проблем в різних сферах особистості:

- рефлексивна сфера - неадекватність самооцінки, домагань на соціальне визнання, самостійність у прийнятті рішень;
- когнитивно-пізнавальна - відсутність пізнавальних інтересів, низька пізнавальна активність, вузький кругозір, нерозвинена мова;
- мотиваційно-потребна - орієнтація на цінності матеріального характеру, слабка пізнавальна мотивація, неадекватне світосприймання;
- емоційно-вольова - агресивність, тривожність, стреси, страхи, емоційна нестійкість, яскравий прояв індивідуальності, недостатній розвиток вольової сфери;
- комунікативна – замкнутість, відсутність культури спілкуванні, фрустрація потреби в лідерстві, різні комунікативні бар'єри, відсутність глибокої прихильності, комунікативні бар'єри [6,с.112-113]. Зазначимо, що у визначенні особистісних проблем учнів приватних шкіл, автор підкреслює розбіжність поглядів вчителів та батьків у розумінні цих проблем. Наприклад, у визначенні проблем рефлексивної сфери, батьки визначають переважно низьку самооцінку дітей водночас педагоги наголошують на підвищеній самооцінці. Стосовно проблем емоційно-вольової сфери, вчителі називають низьку різних проблем, водночас батьки не бачать проблем цієї сфери. У визначенні проблем інших сфер особистості, не визначає гострих розбіжностей думок педагогів та батьків.

Істотними для нашого дослідження є дані, отримані Ю.Федоровій, яка досліджувала особистісні характеристики учнів приватних шкіл та визначала основні проблеми. В основу класифікації проблем особистісного розвитку основного контингенту дітей приватних шкіл, вчений виділяє категорію ставлення до різних сфер життя дитини: ставлення до діяльності, ставлення до себе, до дорослих і до своїх однолітків. Стосовно нашого дослідження, найбільш суттєвими проблемами особистісного розвитку молодших школярів у приватних школах є проблеми ставлення до діяльності, до яких Ю.Федорова відносить девальвацію широких соціальних мотивів; розвиток вузькорезультативних мотивів, негативну динаміку в області мотивів навчальної діяльності, ставлення до вчителя та різних форм оцінювання власної праці; бідність ціннісних орієнтацій; недостатність розвитку вольової сфери та функцій самоконтролю [7, с.76]. У значного числа дітей із приватних шкіл ряд дослідників відзначають негативне ставлення до навчальної діяльності, високу тривожність, особливо напередодні виконання відповідальних завдань, неготовність до подолання труднощів, низький розвиток вольової сфери (М.Безруких, В. Блінов, Л. Бортнікова, С.Грищенкова, В.Жуков, Ж. М.Семаго, Н.Семаго, І.Федосова та ін.). Означені проблеми, безумовно, зустрічаються і у учнів державних шкіл, хоча в умовах приватних навчальних закладів вони значно загострюються та набувають певних особливостей. Ці особливості, на наш погляд, доводять необхідність спеціальної підготовки педагогічних кадрів до здійснення навчально-виховного процесу в приватних школах, зумовлюють специфіку виховної роботи в приватному навчальному закладі за всіма напрямками: моральним, естетичним, громадянським, патріотичним, трудовим та ін.

Таким чином, проаналізувавши особливості сучасних приватних навчальних закладів, зазначимо, що, по-перше, приватні школи мають величезний виховний потенціал,

який викликає суперечливі погляди теоретиків і практиків сучасності, і може виступати як перевагою, так і недоліком залежно від правильної організації й компетентного їхнього використання. По-друге, основними підставами для зіставлення особливостей освітньо-виховного процесу в державних та недержавних навчальних закладах виступили: умови організації життєдіяльності дітей; особливості взаємодії учнів, вчителів та батьків; цінності та мотиви всіх учасників навчально-виховного процесу; роль та місце батьків в організації та керівництві навчально-виховним процесом навчального закладу. По-третє, характерні особливості особистісного розвитку учнів приватних шкіл, наявність певних проблем потребують створення необхідних умов для організації навчально-виховного процесу в приватних навчальних закладах.

Література

1. Жуков В. «Буржуинские дети» как образ врага // Частная школа – 1996. – № 6. – С. 5 – 18.
2. Співаковський В.А. Приватна школа: досвід створення і перспективи розвитку // Педагогічні інновації в сучасній школі. – К., 1994. – С. 22 – 27.
3. Хомякова Е., Демина Е. Дорога, ведущая к школе...: Размышления администрации частной гимназии // Народное образование. — 1996. -№4-5.-С.25-30.
4. Бурим О. Соціальне виховання молодших школярів у приватних загальноосвітніх навчальних закладах. – Дисс. ...канд.пед.наук: 13.00.05. – Луганськ. – 2008. – 208с.
5. Володина Н. Б. Педагогические условия совершенствования деятельности негосударственного образовательного учреждения: Дис. канд. пед. наук, М.-1997. - 169с.
6. Федосова И.В. Условия формирования ценностных ориентаций детей бизнесменов в начальных классах школы: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – Иркутск, 2001. – 190 с.
7. Федорова Ю.П. Психологическое сопровождение личностного развития младших школьников в частной школе. - Дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. - Вятка, 2003. – 199с.